

Johanna Sumiala ja Lotta Lounasmeri

Johanna Sumiala, FT
Media ja viestintä, Helsingin yli-
opisto
Lotta Lounasmeri, FT
Media ja viestintä, Helsingin yli-
opisto

MELKEIN KUOLEMATON JOHTAJA

Presidentti Kekkonen hautajaiset rituaalisena mediatapahtumana

Nykyisille keski-ikäisille syvin valtiollinen surukokemus oli Urho Kekkonen hautajaiset 7. syyskuuta 1986. Pala nousi kansalaisten kurkkuun, kun kenraalit kantoivat presidentin arkun kirkosta ja ilmoille kajahtivat Narvan marssin sävelet. 1950-luvun tapaisia väkijoukkoja ei kuitenkaan nähty, vaikka liikkeellä olikin kymmeniä tuhansia ihmisiä. Kansa oli siirtynyt katujen varsilta tv-ruudun ääreen. (*Turun Sanomat* 1.2.2004.)

Suomen pitkäaikaisin presidentti Urho Kaleva Kekkonen kuoli Helsingin Tamminiemessä elokuun viimeisenä päivänä vuonna 1986. Kekkonen oli kuollessaan 86-vuotias. Hän oli eronnut virastaan viisi vuotta aiemmin. Kekkonen kuolemasta tuli hetkessä – Dayanin ja Katzin termein (1992) – kansallinen mediatapahtuma. Mediatapahtuma sai alkunsa kuoleman uutisoinnista ensin radiossa ja sitten televisiossa ja sanomalehdissä. Tapahtuma huipentui Kekkonen hautajaisiin 7. syyskuuta, jonka jälkeen asiaa käsiteltiin vielä muutaman päivän sanomalehdissä.

Kolme katsetta Kekkonen kuolemaan

Tässä artikkelissa tarkastelemme Kekkonen kuoleman ritualisoitumista suomalaisessa mediassa – erityisesti televisiossa ja sanomalehdissä – tuon reilun viikon ajan, jolloin asiaa käsiteltiin aktiivisesti mediassa. Artikkelijakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa erittelemme kuoleman – erityisesti poliittisen johtajan kuoleman – ritualisoitumista mediassa tutkimuskirjallisuuden valossa. Yhdistämme Kekkonen kuoleman tarkastelussa eri tutkimustraditioita: antropologiaa, poliittista historiaa ja mediatutkimusta. Toisessa osassa tarkennamme katsetta analysoimalla Kekkonen kuoleman ja hautajaisten uutisointia empiirisesti. Artikkelin kolmannessa ja viimeisessä osassa tarkastelemme kuoleman ritualisoitumista osana suomalaista poliittista kulttuuria sekä ritualisoitumisen merkitystä suomalaisen poliittisen vallankäytön jatkumolle ja muutokselle.

Perustelemme poikkitieteellistä tutkimuksellista katsettamme seuraavasti: Kuoleman rituaalien tutkimuksessa antropologian merkitystä ei voi ohittaa (vrt. Robben 2006). Antropologia tarjoaa teoreettisia ja käsitteellisiä välineitä ymmärtää rituaalin toiminnan dynamiikkaa ja sen eri vaiheita. Kuoleman rituaaleihin on antropologisessa kirjallisuudessa liitetty ajatus siirtymäriitistä, jonka tehtävänä on turvata ajatus yhteisön jatkuvuudesta ja torjua kuoleman synnyttämä pelko ja epäjärjestys (ks. Turner 2007 [1969]; Davies 2002). Näiden tehtävien hahmottaminen on välttämätöntä myös Kekkosen kuolemaa koskevan uutisaineiston tulkitsemisessä. Poliittisen historian näkökulma auttaa kontekstualisoimaan Kekkosen poliittista johtajuutta osana aikakautta ja suomalaista poliittista kulttuuria. Ilman historian tajua Kekkosen kuoleman rituaalisaation merkityksellistäminen jää ohueksi (vrt. Ariès 1977). Media-tutkimusta taas tarvitaan, jotta ymmärtäisimme paremmin, miten media, tässä etenkin televisio ja sanomalehdet, esittää ja tuottaa kuoleman rituaaleja uutisoidessaan Kekkosen kuolemasta. Olennaista on, ettei media vain välitä rituaaleja vaan myös muokkaa niitä ja siten osallistuu Kekkosen johtajuudesta muodostuvan rituaalisen ymmärryksen rakentamiseen (vrt. Zelizer 1992).

Tässä artikkelissa osoitamme, että antropologian, poliittisen historian ja mediatutkimuksen näkökulmia yhdistämällä on mahdollista tavoittaa sellaisia Kekkosen kuolemaan liittyviä kulttuurisia ja yhteiskunnallisia merkitystasoja, joita mikään yhteen tiettyyn tieteenalaan rajoittuva tutkimus ei kykenisi tavoittamaan. Aiemmassa mediaa ja kuolemaa käsittelevässä tutkimuksessa rituaalinen näkökulma on antropologiselta kannalta katsottuna jäänyt usein varsin pintapuoliseksi, eikä kuoleman rituaalien luonnetta tai tehtäviä ole analysoitu antropologisena ilmiönä. Antropologisen kuoleman tutkimuksen puutteena taas voidaan pitää sen varsin ohutta ymmärrystä modernin median toimintatavoista erityisesti länsimaisissa yhteiskunnissa (vrt. Sumiala 2014a). Poliittisen historian tutkimuksessa, jossa sivutaan poliittisten johtajien kuolemaa, mediaa on käytetty tyypillisimmin lähdeaineistona. Näissä tutkimuksissa on harvoin huomioitu median toimintalogiikan erityisyys ja median kulttuurinen ja yhteiskunnallinen merkitys kuvitellun yhteisön (vrt. Anderson 2007[1983]) rakentajana ja ylläpitäjänä (ks. aihepiiristä esim. Tuikka 2007). Tutkimuksellinen otteemme vie näin ollen eteenpäin kuoleman rituaalien tutkimusta modernissa, mediavälitteisessä yhteiskunnassa. Tutkimus huomio niin kuoleman rituaalien antropologisen käsittelyn, rituaalien esittämisympäristön kontekstin eli median kuin rituaalien tehtävien poliittis-historiallisen merkityksenkin aiempaa tutkimusta nyansoidummalla tavalla.

Empiirinen aineistomme koostuu pääasiassa Yleisradion televisiossa esittämistä Kekkosen kuolinuutisesta ja hautajaislähetyksestä (Yleisradion arkisto) sekä *Helsingin Sanomista*, *Ilta-Sanomista* ja *Iltalehdestä* kerätystä aineistosta. Koko aineisto asettuu kuoleman uutisoinnin, hautajaisten ja niiden jälkeisten päivien väliselle ajalle 31.8.–10.9.1986. Lehtien kokonaisjuttumäärä oli 147, mutta aineisto sisälsi lisäksi paljon suuria kuvia (muun muassa kahdeksan kokosivun kuvaa). Aineiston analyysissa olemme hyödyntäneet lähilukua. Sekä teksti- että kuva-aineistosta on etsitty toistuvia kerronnan ja esittämisen tapoja, joiden avulla ja kautta Kekkosen kuolema rakennettiin ja rakentui mediassa tuon reilun viikon aikana. Jaottelu noudattaa mediatapahtumille tyypillistä ajallista kaarta. Nämä vaiheet voidaan tiivistää seuraavasti: 1) uutinen kuolemasta leviää mediassa, 2) Kekkosen merkityksen muistelu ja sureminen ja 3) hautajaiset (ja niiden ”jälkipuinti”). Media-analyysissa kiinnitämme erityistä huomiota Kekkosen suremiseen ja muisteluun liittyviin diskursiivisiin ja myyttisiin kerronnan keinoihin. David Kertzeriin (1988)

viitaten tarkennamme katseen etenkin kuoleman ritualisoitumiseen vallan näkökulmasta.

Kysymme:

1. Mitä olivat ne symbolit ja ilmaisut, joiden kautta media vahvisti Kekkonen johtajamyytin, poliittista johtajuutta ja kytköksiä johtajan ja kansan välillä?
2. Miten median kuoleman rituaalit loivat jatkuvuuden tunnetta poliittiselle johtajuudelle ja järjestelmälle mutta samalla valmistivat siirtymään?

Media(tapahtuma) kuoleman rituaalien näyttämönä

Modernissa länsimaisessa median läpituokemassa yhteiskunnassa yhä useammat yhteiskunnan ilmiöt medioituvat – niin myös kuolema. Uutiset poliittisten ja symbolisten johtajien ja hallitsijoiden, kuten presidenttien, kuninkaiden ja kuningattarien kuolemasta, ylittävät lähes poikkeuksetta uutiskynnyksen ja synnyttävät liikehdintää, joka saa erilaisia rituaalisia muotoja. Toisen maailmansodan jälkeisen historian paljon julkisuutta saaneita poliittisten johtajien kuolemia ovat muun muassa olleet Britannian pääministeri Winston Churchillin kuolema (1965), Yhdysvaltain presidentti John F. Kennedyn (1963) ja Ruotsin pääministeri Olof Palmén (1986) murhat ja Romanian diktaattori Nicolae Ceaușescun julkinen hirttäminen (1989). Viime vuosina erityisesti kaksi poliittisen johtajan kuolemaa on noussut globaalissa medianäkyvyydessään ylitse muiden: Britannian entisen pääministeri Margaret Thatcherin kuolema vuonna 2013 ja Etelä-Afrikan presidentti Nelson Mandelan kuolema samana vuonna.

Viestinnän tutkimuksen puolella teoreettinen kiinnostus median rooliin modernin yhteiskunnan tapahtumien rituaalisena keskipisteenä syntyi Daniel Dayanin ja Elihu Katzin teoksen *Media Events. The Live Broadcasting of History* (1992) myötä. Dayanin ja Katzin analyttinen katse kohdistui poikkeuksellisiin seremoniallisiin tapahtumiin, kuten esimerkiksi juuri hautajaisiin. Dayanin ja Katzin mielestä mediatapahtumalla on oma kielioppinsa, merkitysrakenteensa ja käytäntönsä. Heidän luokittelussaan hautajaiset kuuluvat kategoriaan ”kruunajaiset” (*coronations*), jossa olennaista on johtajan kuolemaan liittyvä seremoniallinen symbolisen merkityksen korostaminen. Dayanin ja Katzin mallissa mediatapahtumaan liittyy tiettyjä ominaisuuksia, joista sen voi tunnistaa:

1. Mediatapahtuma keskeyttää jokapäiväisen mediavirran. Esimerkiksi John F. Kennedyn hautajaispäivänä media lähetti pelkästään ohjelmaa hautajaisista.
2. Mediatapahtuma tuo seremoniallisuuden kautta katsojan kosketuksiin yhteisön keskeisten arvojen kanssa. Kennedyn hautajaiset alleviivasivat symbolisesti amerikkalaisen yhteiskunnan valtaa ja voimaa. Inhimillisen etäisyyden tapahtumiin toivat Jacqueline Kennedystä otetut lähikuvat, joista välittyi suru ja murhe.
3. Mediatapahtuma myös kutsuu yleisöä osallistumaan tapahtumaan (niin kadun varsille kuin radioiden ja televisioidenkin ääriin) (vrt. Zelizer 1992).

Dayan ja Katz huomauttavat, että mediatapahtumien merkitys perustuu pitkälti kykyyn tavoittaa laaja yleisö, laajempi kuin mikään fyysistä läsnäoloa edellyttävä tapahtuma voisi koskaan saada. Poliittisen johtajan kuoleman kohdalla yleisö laajentuu usein myös kansallisesta kansainväliseksi tai jopa globaaliksi, kuten esimerkiksi Nelson Mandelan kuollessa tapahtui. Yleisö

on tästä myös tietoinen seurattessaan mediatapahtumaa erilaisilta ruuduilta. Lisäksi mediatapahtuma osoittaa sähköisen viestintäteknologian vallan. Tapahtuma sulauttaa eri viestintävälineet ja kanavat hetkellisesti yhdeksi suureksi verkoksi, joka välittää kuvaa seremonian keskuksesta. Näin mediatapahtuma luo myös uudenlaisia yhteisöelämän verkostoja. Se rytmittää sosiaalista elämää luomalla uudenlaisen paikan, ajan ja tilan kokea yhteisöllisyyttä median – Dayanin ja Katzin ajattelussa erityisesti TV-vastaanottimen – äärellä. Sitten monet tutkijat ovat kehittäneet edelleen Dayanin ja Katzin ajattelua etenkin äkillisten ja väkivaltaisten mediatapahtumien analyysissä (ks. esim. Liebes 1998; Kellner 2003; Rothenbuhler 2010).

Teoria on herättänyt myös runsaasti kritiikkiä. Esimerkiksi mediasosiologi Nick Couldry (2003) on kritisoinut Dayanin ja Katzin 1990-luvun teoriaa liiasta televisiokeskeisyydestä, mediatapahtuman ja yhteisöllisyyden korostetun suoraviivaisesta tarkastelusta ja mediatapahtumien seremoniallisen roolin ylikorostamisesta (ks. myös Mitu & Poulakidakos 2016; Couldry & al. 2010; Eide & al. 2008). Esitetty kritiikki ei kuitenkaan tarkoita, etteikö Dayanin ja Katzin teorialla olisi merkitystä siinä, miten ymmärrämme median erilaisissa poikkeuksellisissa tilanteissa. Teoria kuvaa, miten mediavälitteinen yhteisöllisyys rakennetaan modernissa yhteiskunnassa, millaisista journalistisista ja seremoniallisista elementeistä se koostuu ja ketkä ovat tämän mediavälitteisen yhteisöllisyyden keskeisiä arkkitehtejä. Rituaalit kantavat myös omanlaistaan logiikkaa, jonka ymmärtäminen on tarpeen, kun analysoidaan median roolia tietyssä tapahtumassa. On siis käännettävä katse antropologiseen kuoleman rituaalien tutkimukseen.

Kuoleman rituaalit vallan esityksinä

Antropologisessa kuoleman rituaalien tutkimuksessa rituaaleilla ajatellaan olevan erilaisia sosiaalista elämää järjestäviä tehtäviä (ks. esim. Durkheim 1994 [1912]; Hertz 1960 [1909]; van Gennep 1960 [1909]). Kuoleman rituaalien avulla jäljelle jääneet yhteisön jäsenet järjestävät uudelleen niitä sosiaalisia suhteita, joita kuolema on muuttanut. Kuoleman rituaalit luovat siis ennen kaikkea jatkuvuuden tunnetta, poistavat kuoleman synnyttämää pelkoa, uhkaa ja epäjärjestystä ja asettavat vainajan yhteisössä sosiaalisten suhteiden näkökulmasta uuteen paikkaan. Kuoleman rituaalien toiminta ei silti aina ole kovin yksituumaista. Mitä moniarvoisempi ja jakautuneempi yhteiskunta, sen todennäköisempää on, että esimerkiksi kuoleman rituaalien tuottama yhteisöllisyys näyttäytyy monisäikeisempänä, ehkä jopa paradoksaalisena ja ristiriitaisena (ks. Grimes 2011; Sumiala 2013). Kuoleman rituaalit voivat myös epäonnistua, jolloin ne tuottavat epäjärjestystä ja pelkoa yhteiskunnassa ja sen jäsenten välille. Kysymys siitä, vahvistavatko kuoleman rituaalit yhteisön yhteenkuuluvuutta vai hajottavatko ne sitä, on ennen kaikkea empiirinen eli kunkin tapauksen kohdalla erikseen analysoitava seikka (vrt. Grimes 2011).

Poliittisen johtajan kuoleman kohdalla erityistä huomiota on kiinnitettävä ritualisoitumisen ja vallan suhteisiin. Vuosituhansien ajan hallitsijat ovat pyrkineet suunnittelemaan ja käyttämään rituaaleja herättääkseen tunteita oman asemansa legitimiuden puolesta ja houkutellessaan innostusta ja suosiota harjoittamalleen politiikalle (Kertzer 1988, 14). Poliittisen johtajan kuollessa kysymykset vallan siirtymisestä uudelle johtajalle sekä vallan jatkuvuudesta ja legitimiydestä on arvioitava uudelleen. Vallitsevan poliittisen eliitin näkökulmasta rituaaleja tarvitaan vahvistamaan valtaa ja luomaan yhteiskuntaan

jatkuvuutta katkoksen keskelle. Osallistamalla eliitin tuottamiin kuoleman rituaaleihin modernin valtion kansalaiset samaistuvat laajempiin poliittisiin voimiin ja valtasuhteisiin, jotka voi hahmottaa nimenomaan rituaalin esittä-mässä symbolisessa muodossa.

Harold Nieburg (1973, 54) näkee, että symbolismin kautta tunnistamme, ketkä ovat vallakkaita ja ketkä heikkoja; rituaalien sisältönä toimivien symbolien hyväksikäytön kautta vallakkaat vahvistavat auktoriteettiaan. Symbolien luominen tai itsensä assosioiminen suosittuihin symboleihin voi olla tehokas keino vallan saamiseen ja ylläpitämiseen, sillä poliittisen ja sosiaalisen todellisuuden luomiskyky on vallan tunnusmerkki. Tapaamme harvoin tai emme koskaan vallanpitäjiä muuten kuin hyvin symbolisten esitysten ja yhteyksien kautta. (Kertzer 1988, 8.) Poliittisen johtajan kuolema aktualisoi vallassa olevan poliittisen eliitin tarpeen rakentaa ja vahvistaa näitä symbolisia kytköksiä edesmenneen johtajan ja tämän ”alaisten” eli kansalaisten välillä.

Kun poliittista järjestelmää tai hallitsemisen tapaa pyhitetään kuoleman rituaalien avulla, päätyvät kansalaiset osallistuessaan rituaaliin samalla legitimoimaan poliittisten johtajien valtaa. Bettelheim (1960, 86) tunnistaa yleisinhimillisen tavan sijoittaa hallitsijaan tai valloittajaan puolijumalallisia ominaisuuksia. Hallitsijan glorifiointi rituaalien avulla jatkuu usein myös kuoleman jälkeen, jolloin se palvelee tarkoitusta legitimoida seuraavat hallitsijat ja hallinto (Kertzer 1988, 38).

Poliittisen johtajan kuoleman ritualisoitumista voidaan siis tarkastella johtajamyytin rakentamisen ja uudelleen tuottamisen näkökulmista. Myytin rakentaminen ja mystifiointi on Kertzerin (1988, 48) mukaan merkittävää ja tärkeää yhteisön vallankäytölle, ja hän näkee kaksi erityisen yleistä tapaa mystifioida valtaa ja vallankäyttäjiä. Ensimmäisen uskomuksen mukaan vallankäyttäjällä on ansainnut asemansa ja valtansa muiden yli – tapa, joka on erityisen kehittynyt monarkioissa (kuninkaan jumalallinen oikeus) mutta jota on löydettävissä myös muissa hierarkkisissa yhteiskunnissa. Demokraattisissa yhteisöissä sen sijaan on tyypillisempää mystifioida valtaa ja glorifioida sitä demokratian tuottamana enemmistön tahdon osoituksena. Myytti (tässä tapauksessa johtajamyytti) voi toimia tapana ylläpitää yksimielisyyttä poliittisessä yhteisössä, ja rituaaliset käytännöt, tietyt toistuvat tavat esittää ja kuvata johtajaa ja johtajuutta mediassa ovat voimallinen keino levittää näitä poliittisia myyttejä. On huomattava, että johtajan valtaa pönkittäviä rituaaleja voidaan myös vastustaa, mutta siihen tarvitaan vastaritualeja (vrt. Rothenbuhler 1998). Suomessa Kekkonen edeltävän ajan johtajien myyttinen ritualisointi on kohdistunut etenkin marsalkka Carl Gustav Mannerheimiin ja hänen aristokraattiseen ja sotilaallista rohkeutta henkivään persoonaansa. Kuitenkin viime vuosina Ylen tuottama *Mannerheim*-elokuva ja Mannerheimin elämää kuvaava nukketheateriesitys ovat tuoneet Mannerheim-myyttiin liittyen julkisuuteen myös kriittisiä äänenpainoja. (Vrt. Kyyrö 2014.)

Kekkonen kuolema ja hautajaiset mediatapahtumana

Kekkonen kuolemaa ja hautajaisia voidaan perustellusti pitää suomalaisen mediahistorian yhtenä merkittävimmistä tapahtumista. 1980-lukua luonnehditaan mediahistoriassa joukkoviestinnän aikana, jolloin televisio, usein juuri Yleisradion kanava, kykeni edelleen kokoamaan hetkellisesti ”koko kansan” ruudun ääreen jonkin poikkeuksellisen tapahtuman yhteydessä (ks. Salokangas 1996). Teoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna eri joukkoviestimillä oli

tapahtumassa hieman erilaisia rooleja. Kekkonen hautajaisten televisioiminen noudatti klassista Dayanin ja Katzin televisiokeskeisen mediatapahtuman seremoniallista kaavaa. Hautajaiset oli tarkkaan käsikirjoitettu ja televisiolle sovitettu: kamera kuljetti katsojaa Tuomiokirkosta portaille, sieltä hautajaisaattueeseen Helsingin kaduilla ja lopulta Hietaniemen hautausmaalle. Hautajaisten selostajien rekisteri oli seremoniallinen ja visuaalisen esittämisen tyyli harras. Hautajaislähetysten seuraamiseen oli niin ikään sisäänkirjoitettuna tietynlaisia normatiivisia odotuksia, jotka kohdistuivat lähetystä seuraaviin kansalaisiin. Kadulla kunnioitusta osoittavat ihmisjoukot viestivät television katsojille tapahtuman merkittävyyttä ja kutsuivat osallistumaan historialliseen tapahtumaan televisiovastaanotinten äärellä.

Kun televisio tavoitti mediatapahtuman rakentumisen kannalta merkityksellisen *momentumin*, sanomalehtien – etenkin valtakunnallisen päivälehti *Helsingin Sanomien* ja maan iltapäivälehtien – tehtävänä oli luoda Kekkonen kuolemalle mediatapahtumana laajempi ja sävykkäämpi draamallinen kaari. Sanomalehdet toimivat turnerilaisen siirtymäriitin tavoin kuljettaen lukijat kuoleman uutisesta, suremisen ja muistelun kautta hautajaisiin ja sen jälkeiseen arkeen (ks. Turner 2007 [1969]). Myös sanomalehtien rakentama mediatapahtuma huipentui hautajaisten seremonialliseen selostamiseen. (Vrt. Sumiala 2014.)

Uutinen kuolemasta leviää mediassa

Suomessa kaikki tarkastelemamme suurimmat valtakunnalliset tiedotusvälineet – niin lehdet, radiokanavat kuin televisioikin – hiljentyivät 1.9. Kekkonen kuoleman äärellä. Vuonna 1986 oli mahdollista, että koko mediakenttä oli saman uutisen äärellä ja muutti ohjelmapolitiikkaansa kuoleman teemaan sopivaksi. Tieto kuolemasta saavutti tiedotusvälineet vain 18 minuuttia tapahtuman jälkeen. ”Kaikelle kansalle” tieto tuli jo tunti kuoleman jälkeen, ja silloin heille myös esitettiin tarkka kuvaus kuoleman jälkeisistä minuuteista ja tiedon etenemisestä. Kanavat hiljentyivät, ja soitettiin surumusiikkia. Suuren johtajan kuolema tiedotettiin samassa hetkessä koko valtakuntaan. Ylen tv-uutisten ylimääräisessä lähetyksessä, jossa kuolinuutinen kerrottiin, uutistenlukija oli pukeutunut mustaan, ja lähetys oli erittäin virallishenkinen, asiallinen ja kunnioittava.

Uutiset sisälsivät historiaosuuden, jossa käytiin läpi Kekkonen poliittista uraa. Poliittisesta urasta historiikinlukija totesi, että Kekkonen kolmatta kertaa presidentiksi valittaessa hänen ”ei enää tarvinnut hiihtää vastatuuleen”, vaan ”puolueet olivat kypsyneet, ja vaali oli selvä jo ensimmäisellä äänestyskierroksella”. Kuvakavalkadi kävi läpi Kekkonen uran huippuhetkiä; siihen kuului kuvia Kekkosesta esimerkiksi ETYK-huippukokouksessa ja vallan ”kammareissa”, kuten presidentinlinnan työhuoneessa ja eduskunnan istuntopöydässä. Lisäksi Kekkosesta näytettiin kuvia tärkeiden poliittisten johtajien, kuten Neuvostoliiton Brežnevin, Britannian kuningatar Elisabetin ja Yhdysvaltain presidentti Kennedyn, kanssa. Osa kuvista esitti myös ”kansanmies” Kekkonen hiihtämässä ja leirinuotiolla. Historiaosuus loppui toteamukseen: ”[–]jo nyt voi sanoa, että Kekkonen on yksi kansakunnan historian suurimpia suomalaisia”. Uutistenlukija jatkoi toteamalla, että kaikissa valtion virastoissa ja laitoksissa oli pantu toimeen suruliputus, johon koko maan toivottiin yhtyvän. Säätytalolla avattaisiin surukirja, johon kansalaiset voisivat käydä

jättämässä tervehdyksensä. Lisäksi uutistenlukija kertoi kuoleman johdosta seuranneesta ulkomaisesta huomiosta ja surunvalitteluista.

Uutislähetys päättyi samaan viipyvään kuvaan Tamminiemestä, jolla lähetys alkoi. Talon lisäksi kuvattiin lipputankoa, jossa lippu ei enää hulmunnut salossa. *Iltasanomat* (1.9.) kuvasikin samana päivänä Kekkonen kuolemaa hyvin dramaattisesti: kuoleman jälkeisenä aamuna valoa oli jäljellä synkkyydenkin keskellä, vaikka normaaleihin ja turvallisiin toimiin tuli katkos, kun Tamminiemen lippu nostettiin vain puolitankoon. Lehti tulkitsi ”kansan” tuntoja ja julisti erään aikakauden olevan päättynyt – ikään kuin lapsuus olisi ohi, kun turvallinen isä on poissa:

Isännättä jääneen Tamminiemen valot loivat rauhallista valoa synkkään yöhön. Myrskyn jäljiltä tyyntynyt aamu alkoi tavalliseen tapaan lipunnostolla. Mutta tällä kertaa presidentin lippu kohosi vain puolitankoon. Kansakuntaa yli neljännesvuosisadan ohjannut turvallinen isähahmo oli poissa. Kuolinuutisen levitessä moni suomalainen tunsu tärkeän aikakauden olevan lopullisesti ohi.

Iltasanomat (1.9.) otsikoi myös, kuinka ”Suomi suree suurmiestään” ja että ”Ulkomaisten politiikan asiantuntijoiden mukaan Kekkonen kuollessa yksi aikakausi päättyi koko Euroopassa”. *Helsingin Sanomien* (1.9.) otsikoissa mainittiin muun muassa ”rauhan ja yhtenäisyyden rakentaja”, ”kansakunnan eheyttäjä” ja ”suuri valtiomies”. Nekrologissa todettiin, että ”hän aloitti siitä mihin muut lopettivat”. Kekkonen aikana ulkoministerinäkin toimineen Keijo Korhosen koko sivun kirjoitus oli otsikoitu jatkuvuutta korostavalla ”Paasikiven linjan jatkaja” -yläotsikolla. Pienimmissä kirjoituksissa Kekkonesta luonnehdittiin ”urheilun johtavaksi vaikuttajaksi” ja ”monitaitoiseksi kirjoittajaksi”. *Iltalehden* (1.9.) nekrologi kuvasi Kekkonesta ”taistelevana presidenttinä” ja ”ruhtinaana ja kaverina”. Hän myös totesi, että jos Kekkonen olisi ollut esihistoriallisen Suomen suuri heimopäällikkö, olisi hautaan häneen mukaansa kerätty ”miehen tärkeimmät varusteet: sukset, virsut, juomaleili, muutama kultaraha, peitsi, puukko ja kimppu (Kotkan) ruusuja”.

Runsas kuvitus lehdissä kertoi Kekkonen uran vaiheista. Se sisälsi kuvia tärkeistä ihmisistä ja paikoista, henkilökuvia Kekkosesta itsestään sekä kuvia surijoista: lähiomaisista ja kansalaisista, jotka lähtivät liikkeelle kuolinuutisen tultua ja muun muassa veivät kukkatervehdyksiään Tamminiemeen. Lehtikirjoittelussa Kekkonen kuolemasta kertautuivat symboliset elementit, kuten Suomen lippu, kukat ja kynttilät. Niitä koristivat myös kuvat symbolisista paikoista, kuten Kekkonen virka-asunnosta Tamminiemestä ja synnyintorasta Lepikossa. Synnyintorpan pöydällä näkyi kuvissa valokuva, kukkia ja kynttilöitä.

Symbolisilla elementeillä tuotettiin myyttistä tarinaa hallitsijasta tai kuninkaasta, joka vaatimattomista oloista ponnistaen kasvoi ristiriitaisesta taistelijaista kansakunnan yhdistäjäksi, turvan tuojaksi ja rakastetuksi isähahmoksi. Samalla kuvattiin, kuinka eri puolilla Suomea erilaisin rituaalein kunnioitettiin Kekkonen poismenoa. Lippu nousi keskeiseen rooliin, ja esimerkiksi *Helsingin Sanomat* kuvasi, missä ja mikä taho liputti tai jätti liputtamatta. Kaikki ”pysähtyi” poismenon johdosta; television ohjelmistoa muutettiin, ja Helsingin vanhin ja tunnetuin tavaratalo teki ”surunäyteikkunan”.

Hautajaiset

Mediatapahtuma huipentui Kekkonen hautajaisiin. Hautajaiset rituaalina tekivät Kekkonen poismenosta ”todellista ja peruuttamatonta”. Ritualistisuus korostui jo ennen hautajaistapahtumaa, kun hautajaisten harjoituksista ja niiden aikaisista menettelytavoista kerrottiin lehdissä yksityiskohtaisen tarkasti: ne tuntuivat hyvin tärkeiltä. Jopa piirroskuvia oli mukana tulevien hautajaisten kustakin vaiheesta. Itse hautajaisreportaaseissa kuvattiin yksityiskohtaisen tarkasti hautajaismenoja kirkossa ja surusaattueen etenemistä kohti Hietaniemen hautausmaata. Helsingin keskustassa vallitsivat liikenteen täydelliset poikkeusjärjestelyt. Kaikkien kirkkojen kellot soivat saattueen matkatessa kohti hautausmaata.

Kirkko-osuuden aikana rituaalit ja symboliikka olivat näkyvästi esillä televisiolähetyksessä, ja ne kuvattiin yksityiskohtaisesti myös lehdissä (HS, IS, IL): musiikki, kukat, kynttilät, painetut päät, arkku ja muistosanat. Koska hautajaisrituaaleja kuvattiin eri sanomalehtien jutuissa äärimmäisen tarkasti, pienikin poikkeama suunnitellusta kaavasta rekisteröitiin ja pantiin merkille. Poikkeaman muodostivat muun muassa seppeleenlaskijoista taiteilijat, joita ei ollut merkitty viralliseen protokollaan, ja oikeuskanslerin ohjaaminen ”liian hyvälle” paikalle (IS 8.9.). Lehdistä *Helsingin Sanomat* (8.9.) kirjoitti, kuinka ”hiljainen kansa seurasi viimeistä matkaa”, ja kuvasi ”yhdistävää tunnelmaa”.

Kirkko-osuuden jälkeen ulkomaiset vieraat siirtyivät muualle omaan tilaisuuteensa. Surusaatto hautausmaalle oli puhtaasti kansallinen tapahtuma, mikä rituaalisesta näkökulmasta korosti kansallisen yhteisön omaa surua ja suremista sulkien ”muut” ulkopuolelle. Hautausmaalla kaikki kukkansa jättäneet käytiin läpi kuvaten samalla, minkälaisia kukkia he toivat arkulle. Lehdissä (HS, IL, IS) kukille annettiin merkittävästi palstatilaa. *Ilta-Sano-*

Kekkonen hautajaisia kuvaavissa reportaaseissa esiteltiin yksityiskohtaisesti surusaattueen etenemistä Helsingin kaduilla. Kuva: UKK In Memoriam -kokoelma, Urho Kekkonen arkisto.

Kukilla oli keskeinen rooli, kun maan johtajalle jätettiin rituaaliset hyvästit. Kuva: UKK In Memoriam -kokoelma, Urho Kekkosen arkisto.

mien (8.9.) sivuilla esiteltiin, kuka toi mitäkin kukkia, olipa sitten kyseessä arvovieras tai kansalainen. Hietaniemessä hautajaisten aikana haastateltu kansalainen kuvasi tuntemuksiaan sanoilla ”mystinen olotila kuin jouluna” (HS 8.9.).

Vaikka monien edellä mainittujen rituaalisten elementtien voidaan ajatella vahvistaneen kansakunnan yhtenäisyyttä, hautajaisiin liittyi myös särö, josta lehdet kirjoittivat. Kansalaiset olisivat halunneet muistaa johtajaansa, mutta hautausmaan portit sulkeutuivat tunnin jatkoajan jälkeen jättäen ulkopuolelle tuhansia ihmisiä. Tämän hetken voidaan ajatella myös tietyllä tavalla symboloineen hetkellistä vallan tyhjiötä: asiaa ei oltu tultu ajatelleeksi järjestäjätaholta, ja hautausmaan henkilökunta ei uskaltanut tehdä päätöstä porttien jatkuvasta auki pidosta omin päin. Kaikki analysoidut lehdet uutisoivat, että jonot Kekkosen haudalle jatkuivat vielä hautajaisia seuraavanakin päivänä, kun kansalaiset halusivat jättää kukkatervehdyksensä.

Kekkosen merkityksen muistelu ja sureminen

Lehtikirjoittelussa Kekkonen liitettiin osaksi suurten valtiomiesten ketjua. Edellisten presidenttien kuolemaa ja hautajaisia muisteltiin *Helsingin Sanomissa*: Kallio (1940) oli kansan isähahmo, rakastava huoltaja ja isä. Sodan aikana kuolivat myös Relander (1942) ja Svinhufvud (1944), joiden nimet yhdistettiin Suomen kansan kohtaloon, idän uhkaan ja taisteluun sisäisiä eripuraisuuksia vastaan. Mannerheimin hautajaiset (1951) olivat ”jättimäinen kansallishengen näytös”. Ryti (1956) taas oli hyvin ongelmallinen hahmo sotasyllisyystuo-

mionsa vuoksi, ja hautajaispuheissa Ryti näyttäytyikin paitsi henkilökohtaisena vastuunkantajana ja ”syntipukkina”, myös miehenä, joka oli ehkä tehnyt virhearvioita mutta kantoi niistä vastuun.

Kekkonen presidenttikauden alkaessa muista isähahmoista ei ollut enää elossa kuin Paasikivi. Kekkonen totesi Paasikiven kuollessa 1956 radiopuheessaan, että tuntui raskaalta ja ahdistavalta, kuin isän olisi kadottanut. Kekkonen saatteli Paasikiveä ruumisauton perässä ensimmäisenä ja ilman seuralaisia – kyse oli vahvasta symbolisesta eleestä. Aivan samoin Koivisto saattoi Kekkoa surusaatossa Hietaniemeen. Koivisto piti kirkossa puheen kansakunnan nimissä käyttäen ilmaisua ”me”; symbolisella tasolla hän otti kansakunnan seuraavan johtajan paikan. Hän kuvasi Kekkosella olleen muita herkempi tunto sille, mitä kansa hyväksyisi. Kekkonen oli siis kansan ”hermolla” ja tunnisti kansakunnan ajatukset ja tunteet. Samoin hän totesi Kekkonen tehtävän olleen Suomen kansan eheyttäminen niin, että kansa oppii tuntemaan itsensä ja keskuudessaan vallitsevan erilaisuuden.

Lehtien kirjoittelussa johtajan ja kansan suhdetta kuvattiin vanhempi-lapsi-metaforan kautta. Suomi saattoi ”kasvaa aikuiseksi” vasta, kun maan isät – viimeisimpänä Kekkonen – olivat peräänantamattomuudellaan ja viisaudellaan vahvistaneet kansakunnan asemaa muiden joukossa. *Helsingin Sanomat* (1.9.) kuvasi suurta valtiomiestä: maan isää, jonka kuolema oli ”raskas menetys Suomelle”. Lehdessä Kekkonen kuvattiin myös vastuullisena päätöksentekijänä, joka ui tarvittaessa vastavirtaan ja joutui samalla ”maalitauluksi”. Häntä kuvattiin myös realiteettien ”henkilöitymäksi”; ikään kuin kansalaiset ja muut poliitikot tai eliitin jäsenet projisoisivat häneen omia tuntojaan. *Iltalehti* (1.9.) kirjoitti, kuinka ”kansa suree syvää kiitollisuutta tunteen”. Suomalaisista vaikuttajista Keijo Korhonen (HS 1.9.) kuvasi Kekkoa metsän ylle levittäytyväksi jättiläispuuksi, jonka tuoma suoja – mutta myös varjo – ylsi kaikkialle; ikään kuin hänen valtansa olisi ulottunut kaikkialle. SAK:n entinen puheenjohtaja puolestaan totesi ”tunteneensa itsensä orvoksi” kuullessaan Kekkonen kuolemasta.

Kaikessa kirjoittelussa toistui johtajan suoma turva kansakunnalleen. Viisaasti hoidetun ulkopoliittikan kautta Kekkonen turvasi Suomen aseman ja ulkoisen turvallisuuden. Toisaalta sisäpolitiikassa hän toteutti kansallista eheyttämistä ja siltojen rakentamista, mikä toi sisäistä turvallisuutta. Sanomalehdet kirjoittivat erään aikakauden päättymisestä tai aikakauden vaihtumisesta. Kekkonen oli ollut vuosia sivussa poliittisesta elämästä, mutta vasta hänen kuolemansa toi sulkeuman ja tietyn aikakauden symbolisen päätöksen. Hautajaiset toimivat voimallisena rituaalina, jonka yhteydessä kansa ja eliitit saattoivat työstää loppua ja uuden alkua – siirtymistä ”uuteen aikaan” ja sitä kaikkea, mitä vanha oli ollut. Kirjailija Paavo Rintala kuvaili *Iltasanomissa* (1.9.) tunnetta siitä, että Suomen poliittinen vuosisata oli loppunut, kun Kekkonen – ”yksi ainoa suurmies, kaikkialla läsnä oleva, puuttui kaikkeen” ja ”mies, joka hallitsi aikalaistensa tajuntaa” – kuoli.

Median ritualisoima Kekkonen: suvereeni, karismaattinen kansanmies

Kuoleman ja hautajaisten uutisoinnin yhteydessä mediassa Kekkosesta rakennettu kuva vahvasti tehokkaasti tietynlaisia vallan elementtejä ja tyyliä, joista hänen johtajuutensa koostui. Historioitsija Kimmo Rentola (2013) on todennut Kekkonen johtamistyylin muistuttaneen monilta piirteiltään vanhaa kuninkuutta ja kuvannut tällaiseen poliittiseen tyyliin kuuluvia ominaisuuksia.

sia. Rentola (2013) on todennut Kekkonen osanseen nimenomaan näytellä presidenttiä. Tällaiseen performanssiin kuuluvat tavat, tyyli, ulkoasu ja kielenkäytön eri rekistereiden sulava hallinta. Kekkonen oli Rentolan mukaan visuaalisesti vakuuttava ja aina täydesti läsnä – kaksi ominaisuutta, jotka on helppo yhdistää myös karismaan. Kekkonen kuoleman uutisoinnissa media toisti kyseisenlaista kuvaa johtajasta ja siten vahvasti hänen imagoaan vertaansa vailla olevana kansakunnan isänä. Kekkonen isällistä tyyliä on analysoinut myös Anu Kantola kirjassaan *Matala Valta* (2014). Hänen mukaansa Kekkonen rakensi kuvaa itsestään maan isänä, joka edusti ”alkuperäistä” kansakuntaa hiihtävänä ja kalastavana eränkävijänä. Isän vallan kääntöpuoleksi Kantola nimeää vallan kyseenalaistamattomuuden ja sitä kautta tukahduttavan voiman, jota ei järkiargumentein voi välttämättä voittaa. (Kantola 2014, 144–5.)

Aidon ”kansan miehen” on perinteisessä suomalaisessa kulttuurissa ollut helpompi voittaa joukot puolelleen ja symboloida kansakuntaa. Tässä analysoidussa media-aineistossa tuli kertautuvasti esille Kekkonen suora yhteys kansaan. Kirjoittelussa korostettiin Lepikon torpan vaatimattomia lähtöolosuhteita. Aineistossa Kekkonen todettiin myös luoneen suoria yhteyksiä aina, kun mahdollista ja pitäneen kanavia auki joka suuntaan. *Iltalehti* (1.9.) totesi Kekkonen olleen kaikkien kansalaisten yhteinen, pidetty maanisä ja vaatimattomista oloista lähtenyt raivaajasielu, jolla oli pysyvä tuntuma suomalaiseen arkitodellisuuteen. Amerikkalaisturistin haastattelussa (1.9.) *Iltalehti* nosti otsikkoon ”suomalaisten suuren rakkauden edesmennyttä presidenttiä kohtaan”. Toisessa *Iltalehden* (1.9.) artikkelissa haastateltiin metsätyömieskodin asukkaita, jotka katsoivat hautajaisia televisiosta. Näiden metsätyömiesten todettiin muistavan yhä Kekkostä, joka vieraillessaan näiden ”syrjään jätettyjen ja unohdettujen luona oli hyvä ystävä”. Vaikeina aikoina miehiä ”puolsi pokasahan lisäksi vain UKK”. *Helsingin Sanomat* (1.9.) kuvasi maalaisliiton valtakautta, jolloin puolueen edustajat tulivat ylimielisiksi, mutta Kekkonen piti päänsä kylmänä ja nousi vallanhaluisen eliitin yläpuolelle. Myös Rentola (2013) ja Kantola (2014) näkevät Kekkonen rakentaneen julkikuvassaan suoraa yhteyttä kansaan, ohi eliittien ja ”turhantärkeiden herrojen”.

Kekkonen suvereenius, virtuoosimaisuus ja ylivertaisuus lähes kaikessa, mihin hän ryhtyi, tulivat myös esille kuolemaan ja hautajaisiin liittyvässä media-aineistossa. Tätä näkökulmaa tuottivat sekä toimittajat että lehtiin haastatellut ja kirjoittaneet kansalaiset ja poliittisen eliitin edustajat. Lehdet kirjoittivat Kekkonen ”elämäntyöstä”, mikä kohotti hänet tavallisen (maallisen kuolevaisen) poliitikon yläpuolelle. Hänestä käytettyjä ilmaisuja olivat ”valtiomies”, ”hallitsija”, ”(suuri) johtaja” ja ”muuta valtiomiehiä päätään pidempi” mies. *Iltalehti* (1.9.) myös totesi hänen olleen ”yksi historian huomattavimmista eurooppalaisista valtiomiehistä” ja ”Pohjolan sodanjälkeisen ajan mahtavimman elämäntyön tehnyt poliitikko ja valtiomies”. *Iltalehti* (1.9.) oli kerännyt lähes kahden aukeaman verran erilaisia yhteiskunnan vaikuttajia enimmäkseen ylistämään Kekkostä hänen saavutuksistaan kaikilla politiikan ja vaikuttamisen sarjoilla (vain Veikko Vennamo ja Tuure Junnila esittivät kritiikkiä). Kekkonen kuoleman uutisointi rakensi kuvaa hänen korvaamattomuudestaan kaikilla yhteiskunnan sektoreilla; hänellä oli ansionsa myös kulttuurin, tiedemaailman, urheilun ja liike-elämän parissa.

Kekkonen oli suvereeni myös vastustajien näkökulmasta. *Iltalehden* (1.9.) päätoimittajan Ralf Fribergin¹ kirjoittamassa ”Teeskentelin oppositiota lastenkutsuilla”-jutussa hän korotti Kekkonen yläpuolelleen kuvatessaan olleensa erimielinen vain periaatteen vuoksi: Kekkonen oli kuitenkin ylivertainen. Kekkonen nousi teksteissä selkeästi ylivoimaiseksi johtajaksi, joka

1 Ralf Friberg toimi *Iltalehden* päätoimittajana vuosina 1984–87. Toimittajan uransa lisäksi Friberg on ollut sosiaalidemokraattinen kansanedustaja (1970–79), virkamies ja suurlähettiläs.

oli lopulta kaikkien, myös opposition, oma johtaja. *Helsingin Sanomien* (1.9.) nekrologin toteamus ”Kekkonen kasvoi ulos suomalaisesta järjestelmästä” on osuva analyysi. Kirjoituksessa hänen valta-asemaansa ei kuitenkaan suoraan kritisoitu, kuten ei muussakaan materiaalissa, vaan se kuvattiin hyvin luonnollisena ja luontevana, vähitellen kehittyneenä asiana, jota hän ei itse aiheuttanut tai tuottanut. Poikkeuslain yhteydessä tekstissä puhuttiin jopa psykologisesta monarkiasta.

Niin kutsutussa patrimoniaalisessa hallitsemismallissa suvereeni hallitsija on hallitsija juuri siksi, että hän on myös ”vallitsija”. Tällä viitataan siihen, että hänellä on valta käskä ja odottaa kuuliaisuutta, eikä hän ole muodollisesti tilivelvollinen kenellekään. (Pekonen 2003, 145.) Kekkosessa myös ruumiillistui valtion ja kansan tahto, kun hänen henkilökohtainen ajattelunsa samaistettiin valtion oikeaan viralliseen politiikkaan tai poliittiseen totuuteen. Isähahmon oli kyettävä suojelemaan kansaansa ulkoiselta uhalta. *Iltalehdessä* (1.9.) ilmestyi päätoimittaja Fribergin kirjoittama nekrologi, joka avoimesti analysoi Kekkonen valta-asemaa ja vallankäytön tapoja ja nimitti häntä lopussa ruhtinaaksi. Samalla kirjoitus toi myös esille sen, kuinka naapurimaan luottamus ruumiillistui häneen: Kekkonen linja oli siis oikea, ja sillä kuului jatkaa; Kekkonen teki sen, mikä oli välttämätöntä.

Melkein kuolematon johtaja

Kekkonen kuolema vuonna 1986 edusti erään aikakauden symbolista loppua monin tavoin. Suomi eli murrosaikaa ja oli avautumassa (uudestaan) länsimaisille vaikutteille ja rakenteille. Samaan aikaan Neuvostoliiton vaikutus heikentyi, ja kansakunta otti henkisesti etäisyyttä itään. Joukkoviestinnän – erityisesti television ja valtakunnallisten sanomalehtien – merkitys oli edelleen suuri kansakunnan yhteisen, Benedict Andersonin (2007 [1983]) termein kuvitellun yhteisön rakentajana: miten kansakunta näki itsensä ja miten se asemoi itsensä suhteessa johtajaansa ja lähinaapureihinsa. Tästä historiallisen murrosvaiheen näkökulmasta tarkasteltuna onkin mielenkiintoista, että Kekkonen kuolema ja hautajaiset rituaalisena mediatapahtumana heijasti vielä monin tavoin Moskovassa 1980-luvun vuosina haudattujen neuvostojohtajien, kuten Leonid Brežnevin (k. 1982), televisioituja kuoleman rituaaleja.

Tulkitsemme, että Kekkonen kuoleman ja hautajaisten ympärille rakentuva mediatapahtuma rituaaleineen vahvisti kansallista kuvaa Kekkonen johtajamyytistä; hän näyttäytyi neuvostojohtajien tavoin melkein kuolemattomana ylivertaisena hallitsijana, poliittisen ”perheen” lujana päämiehenä, suvereenina suurmiehenä ja kansan ystävänä, joka kaitsi alamaisiaan lujasti mutta isällisesti ja suojeli heitä ulkopuolisilta uhilta. Tällainen johtajuus symbolisoitui median sanoissa ja kuvissa, joissa toistuivat tietyt merkitykselliset paikat, kuten Lepikon torppa, jossa Kekkonen syntyi, ja sittemmin vallan kodiksi muodostunut Tamminiemi. Lukuisat muistelijat pukivat sanoiksi Kekkonen kuoleman synnyttämiä tunnelmia ja puhuivat kokemastaan ”orpoudesta” tai ”suuresta surusta”. Kekkonen suvereeniutta valtiomiehenä toistettiin nostamalla hänet pienen pohjoisen kansan ruhtinaaksi, yhdeksi ”historian huomattavimmista eurooppalaisista valtiomiehistä” ja Pohjolan sodanjälkeisen ajan mahtavimman elämäntyön tehneeksi poliitikoksi ja valtiomieheksi.

David Kertzer muistuttaa, että poliittisen johtajan kuoleman ritualisoinnissa on pohjimmiltaan kysymys vallan tuottamisesta symbolisin ja teatraalisin keinoin. Näin oli myös Kekkonen kohdalla. Yksi kuoleman rituaalien keskei-

nen tehtävä on jatkuvuuden tuottaminen; siirtymäriittinä kuoleman rituaalit auttavat kansakuntaa siirtymään yhden johtajan valtakaudesta toiseen. Kuoleman rituaaleissa valta siirretään näin symbolisesti yhdeltä johtajalta toiselle. Kekkonen kuoleman kohdalla on olennaista todeta, että hän oli kuollessaan jo luopunut johtajuudestaan, sillä hän oli siirtynyt eläkkeelle vuonna 1981 pitkän sairauden jälkeen. Tähän tarinan juonteeseen liittyy myös heikko Kekkonen, jonka voimien hiipumista ja sairauden etenemistä yhteiskunnallisen vallan sisäpiiri pyrki mahdollisimman tehokkaasti suojaamaan julkisuuden ja kansalaisten katseilta. Lain näkökulmasta Kekkonen kuollessa valta oli jo siirretty presidentti Mauno Koivistolle. Kekkonen kuolemassa vanha ”kuningas” ja hänen voimansa näytettiin vielä kerran kansakunnalle median välittämien kuvien, tarinoiden ja symbolien avulla.

Poliittisen historian näkövinkkelistä tulkittuna Kekkonen kuolema ja hautajaiset mediatapahtumana representoivat hänet poliittisen historian viimeisenä hahmona pitkässä kaaressa ”suuria johtajia”: aina ruotsalaisista kuninkaista venäläisiin tsaareihin ja itsenäisyyden ajan ensimmäisiin johtajiin, erityisesti Mannerheimiin. Kuten esimodernin ajan johtajat, Kekkonen näyttäytyi kuoleman seremoniallisessa mediatapahtumassa autoritaarisena isähahmona, joka rakasti kansaansa ja nousi eliittien pikkumaisten riitojen yläpuolelle. Hallitsija isähahmona viittaa patriarkaaliseen, perinteisen herruuden muotoon, jossa hallitut ovat alamaisia (Weber 1972, 130–140, 230, 580–583; Pekonen 2003). Valtiollisessa hallitsemisessa tällainen valtiokäsitys on nojannut ajatukseen, että kuningas ja jumala ovat isiä, joilla on autoritaarinen valta lastensa ja kansalaistensa ylitse, ja alamaisten oletettiin luottavaisesti tottelevan heitä (Tiihonen & Ylikangas 1992, 25). Paternalistinen hallitseminen ei ollut vain vallankäyttöä käskemisen ja kurinpidon muodossa vaan myös isällistä hoitamista ja huolenpitoa alamaisista (Pekonen 2003, 125). Juuri tällaista johtajuutta kirjailija Paavo Rintala kuvasi *Iltasanomissa* (1.9.), kun hän luonnehti Kekkokosta yhdeksi ainoaksi suurmieheksi, kaikkialla läsnä olevaksi mieheksi, joka puuttui kaikkeen ja sen myötä lopulta hallitsi aikalaistensa tajuntaa.

Politiikan tutkija Kyösti Pekonen (2003, 162) kuvailee suomalaista poliittista kulttuuria ja sen kerrostuneisuutta ja toteaa, että varsinkin kriisi- ja poikkeus-tilanteet voivat edelleen tarjota mahdollisuuden hallitsemisen arkaaisempien kerrostumien aktualisoitumiselle, kuten poliittisen johtajan mieltämiselle hyväksi paimeneksi tai valtiolaivaa ohjaavaksi kapteeniksi. Yhdellä tapaa on mahdollista ajatella, että sodanjälkeinen aika edusti Neuvostoliiton naapurimaalle poikkeustilaa, jossa demokraattisen hallitsemismuodon ylläpitäminen oli haasteellista. Useampi suomalainen historioitsija (esim. Rentola 2013; Meinander 2010; Rautkallio 1991, 1996; Tuikka 2007; Hyvärinen 2010) on kuvannut Kekkonen johtamistyyliä ja olemusta tietynlaiseksi machiavellismiksi. Ruhtinasmainen hallitseminen tuli esille myös lehtikirjoittelussa Kekkonen kuoleman jälkeen.

Kiinnostava on myös valtio-oppinut ja poliitikko Jan-Magnus Janssonin (1922–2003) yksityinen luonnehdinta (Meinander 2010, 137) Kekkosesta: hän edusti ”radikaalia poliittikkotyyppiä yhdistyneenä sellaisen renessanssihenkilön kovuuteen, joka on matkalla luomaan omaa valtakuntaa”. Rentola (2013, 9) toteaa Kekkonen olleen hyvin strateginen vallankäyttäjät, jonka poliittisessa toiminnassa ”yleinen etu kietoutui omaan etuun, strategia pelin politiikkaan, ja se kaikki nykyään harvinaiseksi käyneeseen jyrkän valtiokeskeiseen hegeliäläisyyteen”. Rentola (2013, 9) lainaa Aristotelestä, jonka mukaan hyveelliseltä kuninkuudelta näyttävä tyrannia toimii avoimen sorrion vaihtoehdona. Siinä yhden miehen valtaa käytetään oikeuden mukaan ja yhteiseksi hyväksi. Täl-

laisen tyrannian päämääräksi Aristoteles näki turvallisuuden ja tällaisessa valtakunnassa vallitseviksi tunnetiloiksi pelon ja luottamuksen.

Nämä historioitsijoiden ja aikalaistulkitsijoiden toisaalla tekemät analyysit käyvät yksiin tulkintojemme kanssa siitä, millaisten johtajuuden teemojen ympärille Kekkonen kuolema mediatapahtumana rakentui ja millaista melkein kuolemattoman johtajan valtaa näiden median rituaalien avulla kansalaisille esitettiin ja tuotettiin. Television, radion ja sanomalehtien merkitystä on näin ollen pidettävä ainutlaatuisena. Ilman kansallisia joukkoviestimiä kansallinen surunäytelmä ei olisi ollut mahdollinen. Rituaalisena mediatapahtumana Kekkonen kuolema ja hautajaiset keräsivät kansakunnan sanomalehtien, radion ja television ympärille suremaan ja muistelemaan suurta johtajaansa. Näin Kekkonen kuolema vahvisti, ainakin hetkellisesti, myös joukkoviestinnän roolia ja merkitystä 1980-luvun kansallisena poliittisen kulttuurin keskuksena (vrt. Couldry 2003). Media vahvisti vielä kerran Kekkonen valtaa ja tarjosi kansalaisille tavan osallistua Kekkonen suremiseen. Näin media tuotti tuon viikon aikana hetkellisesti vielä kerran kokemuksen yhdestä Kekkonen Suomesta, joka yhteisen suuren surun jälkeen olisi taas valmis jatkamaan matkaansa kansakuntana ja maana. Yhden suuren johtajan merkitys ei kuitenkaan ollut enää sama poliittisen ja taloudellisen murroksen alettua.

Tätä kirjoittaessa vuonna 2016 Kekkonen kuolemasta tulee kuluneeksi 30 vuotta. Ajallinen etäisyys luo jälleen uuden perspektiivin Kekkonen kuoleman rituaalisen merkityksen tulkintaan 1980-luvun suomalaisissa joukkoviestimissä suurina, seremoniallisina jäähyväisinä. Kuten *Ilta-Sanomat* (1.9.) vuonna 1986 sivuillaan totesi: Kekkonen kuolemassa ”yksi aikakausi päättyi”. Antropologisesta näkökulmasta tarkasteltuna ”kuninkaan” kuolema on rituaalisoitava, jotta menneisyyteen siirtynyt vallan ruumis voidaan symbolisesti asettaa paikalleen, ja uusi valta voi ruumiillistua uuteen johtajaan.

Lopuksi viime vuosien poliittiset tapahtumat Suomessa, Euroopassa, Venäjällä ja Syyriassa kutsuvat tutkijaa arvioimaan uudelleen, miten suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa on lopulta onnistuttu siirtymässä Kekkonen kohdalla – vaikka maata ovat Kekkonen jälkeen johtaneet jo Koivisto, Ahtisaari, Halonen ja Niinistö ja vaikka presidentin valtaa on Kekkonen ajoista riisuttu lainsäädännöllisin keinoin. Pekosen (2003) ajatusta mukaillen kriisiajoilla on taipumus kutsua poliittisen kulttuurin vanhempia kerrostumia esiin. Tämän päivän suomalaisessa valtavirtamediassa on taas nähtävissä tendenssejä, jotka kutsuvat esiin Suurta Johtajaa, joka isällisen lujasti luotsaa alamaisensa turvaan lännen ja idän välissä.

Tutkimuskirjallisuus

Anderson, Benedict (2007 [1983]) *Kuivellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Tampere: Vastapaino.

Ariès, Philippe (1977) *L'homme Devant La Mort*. Pariisi: Éditions du Seuil.

Bettelheim, Bruno (1960) *The Informed Heart*. Glencoe: Free Press.

Couldry, Nick (2003) *Media Ritual. A Critical Approach*. Lontoo: Routledge.

Couldry, Nick; Hepp, Andreas & Krotz, Friedrich (toim.) (2010) *Media Events in a Global Age*. Lontoo: Routledge.

Davies, Douglas J. (2002) *Death, Ritual, and Belief: The Rhetoric of Funerary Rites*. Lontoo & New York: Continuum.

- Dayan, Daniel & Katz, Elihu (1992) *Media Events. The Live Broadcasting of History*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Durkheim, Emile (1974 [1915]) *The Elementary Forms of the Religious Life*. Glencoe: Free Press.
- Eide, Elizabeth; Kunelius, Risto & Phillips, Angela (toim.) (2008) *Transnational Media Events: The Mohammed Cartoons and the Imagined Clash of Civilizations*. Göteborg: Nordicom.
- Gennep, Arnold van (1960 [1909]) *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press.
- Grimes, Ronald L. (2011) "Ritual, Media, and Conflict: An Introduction". Teoksessa Ronald L. Grimes; Ute Hüskén; Udo Simon & Eric Venbrux (toim.) *Ritual, Media, and Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- Hertz, Robert (1909 [1960]) *Death and the Right Hand*. New York: Free Press.
- Hyvärinen, Pekka (2010) *Suomen mies. Urho Kekkosen elämä*. Helsinki: WSOY.
- Iloniemi, Jaakko & Immonen, Keijo (1987) *Mauno Koivisto presidenttinä*. Helsinki: Kirja-yhtymä.
- Kantola, Anu (2014) *Matala Valta*. Tampere: Vastapaino.
- Kellner, Douglas (2003) *Media Spectacle*. Lontoo & New York: Routledge.
- Kertzner, David I. (1988) *Ritual, Politics, and Power*. New Haven & Lontoo: Yale University Press.
- Kettunen, Pauli (2008) *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere: Vastapaino.
- Kyyrö, Jere (2014) "Mannerheim toisin silmin. Toiseus, ritualisaatio ja symbolit Suomen marsalkka -mediakiistassa". *Lähikuva* 3–4/2014, 8–21.
- Lewis, Gilbert (1980) *Day of Shining Red: An Essay on Understanding Ritual*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Liebes, Tamar (1998) "Television's Disaster Marathons: A Danger for Democratic Processes?". Teoksessa Tamar Liebes & James Curran (toim.) *Media, Ritual and Identity*. Lontoo: Routledge.
- Manninen, Juha & Uusitalo, Jyrki (1979) "J. V. Snellmanin vuoden 1840 kirjoitukset valtiosääntöuudistuksen periaatteista". Teoksessa Simo Knuuttila, Juha Manninen & Ilkka Niiniluoto (toim.) *Aate ja maailmankuva. Suomen filosofista perintöä keskiajalta vuosisadallemme*. Porvoo: WSOY.
- Meinander, Henrik (2010) *Kekkografia. Historiaesseitä*. Helsinki: Siltala.
- Mitu, Bianca & Poulakidakos, Stamatis (toim.) (2016) *Media Events: A Critical Contemporary Approach*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Nieburg, Harold L. (1973) *Culture Storm: Politics and the Ritual Order*. New York: St. Martin's.
- Pekonen, Kyösti (2003) "Hallitseminen". Teoksessa Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino.
- Rautkallio, Hannu (1991) *Kekkonen ja Moskova. Suomi länneestä nähtynä 1956–1962*. Jyväskylä: Gummerus.
- Rautkallio, Hannu (1996) *Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944–62*. Juva: WSOY.
- Rentola, Kimmo (2013) "Kekkosen poliittinen tyyli". *Kanava* 41. vuosikerta, 4–9.
- Robben, Antonio C.G.M (2006) "Death and Anthropology: An Introduction". Teoksessa Antonio C.G.M. Robben (toim.) *Death, Mourning and Burial: A Cross-Cultural Reader*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Rothenbuhler, Eric W. (1998) *Ritual Communication. From everyday conversation to mediated ceremony*. Sage Publications Inc.
- Salokangas, Raimo (1996) *Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1949–1996*. Helsinki: Yleisradio Oy.
- Sumiala, Johanna (2013) *Media, Ritual and Community. Death, Ritual and Everyday Life*. Lontoo: Routledge.
- Sumiala, Johanna (2014a) "Mediatized Ritual – Expanding the Field in the Study of Media and Ritual". *Sociology Compass* 8(7), 939–947.
- Sumiala, Johanna (2014b) "Ritualising Public Death in the Nordic Media". Teoksessa Christensen & al. (toim.) *Mediating and Remediating Death*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Suomi, Juhani (1994) *Presidentti Urho Kekkonen 1962–1968*. Helsinki: Otava.
- Tiihonen, Seppo & Ylikangas, Heikki (1992) *Virka, valta, kulttuuri: suomalaisen hallintokulttuurin kehitys*. Helsinki: VAPK-kustannus.

Tuikka, Timo J. (2007) *“Kekkosen konstit”*. Urho Kekkosen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Turner, Victor (2007[1969]) *Rituaali. Rakenne ja communitas*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura ja Summa.

Weber, Max (1972) *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Tübingen: J. C. B. Mohr.

Zelizer, Barbie (1992) *Covering the Body: The Kennedy Assassination, The Media and The Shaping of Collective Memory*. Chicago: Chicago University Press.